

Küresel Postmodern Mimari'ye Yerel Modern Başkaldırı: TOKİ'nin Yurtdışı Toplu Konut Projeleri

İsmail Numan Telci

Araştırma Görevlisi | Sakarya Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü & Kahire Üniversitesi,
Medeniyet Çalışmaları ve Kültürlerin Diyalogu Merkezi

liberal düşünce, Yıl 18, Sayı 71, Yaz 2013, s. 219 - 225

Geçtiğimiz günlerde gazetelerde yer alan bir haber yoğun yerel ve küresel gündem arasında fazla üzerinde konuşulmadan es geçildi (Venezüella Toki'yi Bekliyor, Radikal, 24.12.2012). Habere göre toplu konut projeleri ile Türkiye'de neredeyse girilmedik il bırakmayan TOKİ Venezüella ile anlaşmasının son noktasına gelmişti. Karakas ile Ankara arasındaki anlaşma TOKİ'nin bu ülkeye toplu konut yapmasını ve bunun karşılığında petrol almasını öngörüyordu. Anlaşmaya göre 5 sene içinde 75.000 konut yapılacak ve buna karşın seneliği 1 milyar dolardan 5 milyar dolarlık petrol alınacaktı. Birçok ajansta yer alan haberde ayrıca 40 ülkenin TOKİ ile anlaşmak üzere sırada olduğu bildiriliyordu.

Türkiye ekonomisine getirileri, kapitalist uluslararası ticaret sistemine yeni bir metod ortaya koyması ve farklı bir ihracat türü sunması ile her açıdan kazançlı görünen bu toplu konut ihracı hamlesi akıllara ister istemez postmodern mimari tarihçisi Charles Jencks'in 16 Mart 1972'de Pruitt-Igoe binalarının yıkılışının modern mimari'nin öldüğü gün olarak tanımlayışının yanlışlığını mı bize göstermektedir acaba sorusunu getirmiştir?

Pruitt-Igoe binaları Amerika'nın St. Louis kentinin varoşlarını temizlemek amacıyla 1955'te 23 hektarlık bir alan üzerinde inşa edilen 33 adet 11 katlı binadan oluşmaktaydı. Dünya Ticaret Merkezi'ni de inşa eden dünyaca ünlü mimar Minoru Yamasaki, Pruitt-Igoe'da 2870 apartman dairesini olabildiğince küçük ve mekan-tasarruflu dizayn etmiş, asansörleri bir, dört, yedi ve onuncu katlarda durabilecek şekilde tasarlayarak farklı bir konsept ortaya koymuştur.

Dönemin en büyük toplu konut projelerinden olan Pruitt-Igoe ulusal toplu konut ortalamasının %60 fazlasıyla 36 milyon dolara mal olduğunca birçok çevrelerce eleştirileri üzerine çekmişti.

Pruitt-Igoe Binaları, Kaynak: <http://archpaper.com/news/articles.asp?id=5539>

Ancak toplu konut sistemindeki ayrımcılığın kaldırılması, az gelirli ailelerin burayı daha fazla tercih etmesi ve bunlara bağlı olarak suç oranının artması ile 1960'ların başlarından itibaren nüfusun düşmeye başladığı Pruitt-Igoe'de 1971'e gelindiğinde 17 binada sadece 600 kişi yaşamakta ve bölge büyük oranda hayalet bir şehri andırmaktaydı. 1971'de Pruitt-Igoe toplu konutlarındaki tüm binalarının yıkılmasına karar verilmiş, bunu takip eden birkaç yıl içerisinde bölgede yeni ve yeşilliğin yoğun olduğu bir yapılaşmaya gidilmiştir.

Pruitt-Igoe olayını postmodernler tarafından alay konusu yapan ise modern mimarinin en şaşalı örneklerinden olarak lanse edilen bu projenin önemli bir maddi zarar bırakarak sonsuzluğa terk edilmesidir. İnşa edildiği dönemde Pruitt-Igoe modern mimarinin "kitlesel üretim-kitlesel tekrar" motusunun en bariz örneklerinden birisini gözler önüne sermişti. Birçok modernist mimarın olumlulayacağı üzere olabildiğince az detay ve "güzelleme" barındıran proje sadece gerekli olanı minimum düzeyde içermesi ile postmodern mimari anlayışındaki süs, detay ve tarihsel yeniden-üretim konseptlerinden uzak bir yapıdaydı. Projenin başarısızlığı diğer taraftan postmodern

mimarinin savunduğu bireysellik, anlamlı yada göstergesel işlevsellik gibi temel paradigmaları barındırmaması bağlamında da değerlendirilmiştir.

Pruitt-Igoe'nin Yıkılışı, Kaynak: www.umsl.edu (University of Missouri – St. Louis)

Modernden Postmodern Mimari'ye

Mimarlık alanındaki modernizmin temellerinin uluslararası üne kavuştuğu olaylardan bir tanesi ilk dönem modern mimarinin önde gelen isimlerinden ve Bauhaus Okulu'nun ilk direktörü olan Walter Gropius'un tasarladığı okul binasının 1926 yılında Dessau'da kullanıma girmesiydi. Bina dekorsuz, geniş pencere ve çok amaçlı salonları barındırmasıyla modern mimarinin fonksiyonelliği ve sadeliğinin en önemli örneklerinden birisi olarak tanımlandı. Modern mimarinin kuramsallaşmasının en önemli ayaklarından olan Uluslararası Modern Mimarlar Kongresi'nin (CIAM) 1933 yılında Atina'da yapılan kongresinde alınan kararlar ise TOKİ'nin yapılaşma ilkelerine neredeyse bir zemin oluşturmaktadır. Buna göre konut, iş yeri ve rekreasyon alanlarının merkeze alındığı ancak birbirinden farklı bölgelerde konumlandırıldığı fonksiyonel yapılaşmanın ön plana çıkarılması teşvik edilmişti. Kongre'de ayrıca geniş parklar içerisinde birbirinden kopuk apartman blokları ile dikey yaşam alanlarının ön plana çıkarılması ve yatay rekreasyon mekanlarının düzenlenmesi fikri büyük kabul görmüştü.

TOKİ'nin birçok ildeki geniş projelerine bakıldığında bu çerçeveye uygun bir yapılanmanın olduğu fark edilecektir. Kimi zaman şehirden uzak ancak

ulaşım ağlarının sistematik bir şekilde geliştirilmesi (-nin planlanması) ile inşa edilen yeni mikro-kentlerde coğrafi ve sismografik koşulların el verdiği dikine uzanan yaşam alanları karşımıza çıkmakta, bir taraftan da yeşil ve rekreasyon alanları regülasyonları göz önünde bulundurularak yerel ve merkezi yönetimlerin bu anlamdaki kriterleri sağlanmaktadır. Yeni toplu konutlar ayrıca iş merkezlerini içeren kompleksleri barındırması bakımından işlevsel bir yapıya sahiptirler. Bu durum diğer taraftan bu yerleşimlerde yaşayan genellikle orta sınıfa mensup ailelerin şehirle olan bağlarını zayıflatmakta ve yeni bir tür toplu konut aidiyeti oluşturmaktadır.

TOKİ Ankara Sincan Konutları, Kaynak: www.emlakrotasi.com

(Post)Modern TOKİ!

TOKİ'nin Türkiye'de inşa ettiği toplu konutları mimari bir bağlamda düşünecek olduğumuzda uluslararası postmodern mimari eğiliminin aksine modernist bir tarzla karşı karşıya olduğumuzu yukarıda kısaca belirttik. Kent planlamasının yoğun bir şekilde yapıldığı 20. Yüzyılın ilk yıllarıyla ortaya çıkan modernist mimari anlayış, artan sanayileşme ve şehirleşme ile yaygın bir hale gelmişti. Tam da bu bağlamda yeni projelerini "45 m²'ye 2 oda 1 salon" şeklinde dizayn eden TOKİ proje geliştirme ekibinin bu kararı, bilgisayara bağlı yeni teknolojilerin kent planlamasının yoğun bir şekilde hissedildiği gelişmekte olan metropollerde "kitle tüketimine yönelik mimari" üretiminin en güzel örneğini bizlere sunmaktadır. Diğer taraftan her ne kadar son dönemde bölgesel mimari özelliklerinin (Selçuklu-Osmanlı) göz önünde bulundurulacağı iddia edilerek çok da modernist olmayan bir yaklaşım ifade edilse de, herhangi bir şehirde gezerken toplu konut inşaatı gören dikkatli iki gözün bunun TOKİ inşaatı olduğunu rahatlıkla fark edebileceği gerçeği değişme-

mektedir. Bu durum yukarıda da belirtilen “kitlesele üretim-kitlesele tekrar” felsefesini tam da bağlamında bize göstermektedir.

TOKİ Bursa Merkez Doğanbey Konutları, Kaynak: http://gorkorg.blogspot.com/2011_10_01_archive.html

Postmodern Dünyaya Modern Mimari İhracı Mı?

Halihazırda Pakistan, Endonezya, Sri Lanka ve Somali gibi ülkelerde projeleri bulunan TOKİ'nin bu yurtdışında toplu konut inşasına yönelişi, yukarıda kısaca özetlenen modern mimari anlayışının uluslararası bir boyuta taşınması şeklinde yorumlanabilir. Bu süreçte dikkatle izlenmesi gereken husus hangi ülkelerin TOKİ ile anlaşarak bu projeleri talep edeceğidir. Nitekim gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelerdeki postmodern mimari tarzını benimsemesinin güçlüğü göz önünde bulundurulduğunda TOKİ'nin daha ziyade serbest piyasa ekonomisinin hızla yayıldığı, işçi sınıfının yoğunlaştığı ve yatay mekanlardan ziyade dikey mahallelerin yaşam alanı olarak benimsenmek durumunda kaldığı üçüncü dünya ve gelişmekte olan ülkelerde yer alacağı beklenebilir. Bu ülkeler için mimarının modern, sıkıcı ve çok da hoş gözükmeyen bir işlevselciliği barındırması, zaten aşırı olan nüfusun iş ve alışveriş merkezleri yakınında tutulması (uzaktaysa da toplu taşıma metodları ile bunun sağlanması) ve tüketim kültürünün dayattığı yaşam tarzının sürdürülebilir olmasında en önemli işlevlerden bir tanesini görmektedir.

Öte yandan TOKİ'nin bu uluslararası boyut kazanarak farklı ülkelere yayılması durumu modern mimarının ilk ve en etkili temsilcilerinden Le Cor-

busier'in belirttiği "tüm uluslar ve iklimler için tek bir bina teklif ediyorum" mantığının günümüzdeki yansıması olarak yorumlanabilir. Bunu söylemiş olmakla birlikte, postmodern mimari felsefeyi barındıran toplu konut örneğinin mevcudiyetini teslim etmekte fayda var. Aldo van Eyck ve Theo Bosch'un 1971-75 yıllarında Hollanda'nın Zwolle şehrinde ve yine Bosch'un 1985-86 tarihlerinde Deventer'de inşa ettiği toplu konutlar postmodern toplu konut projeleri olarak öne çıkmışlardır. Mimaride dekonstrüktivist bir tasarımı barındıran bu yapılaşmalar, yüksek nüfus yoğunluğunun olduğu şehir merkezlerinde şehrin yapısına uygun yalın geometrik bir kompozisyonla ve dinamik biçim özellikleriyle, daha az yer kaplayan kalıp duvarları, yaşam alanları anlamında yer kazandıran küçük pencereleri ve çatıların daha efektif kullanımları ile modern yapılaşmadan farklılaşmışlardır.

Theo Bosch, Sijzenbaan Housing, Deventer, Kaynak: www.nai.nl (Netherlands Architecture Institute)

Modern mimari anlayışındaki yapı kullanıcılarının sosyal yaşam ihtiyaçlarına yönelik koşulların, yapıyla ilgili gereksinimlerinin veya bu yapıların yapılacağı alanların iklimsel yada fiziksel koşullarının göz ardı edilmesi gerçeği TOKİ projelerinin birçoğunda ön plana çıkmaktadır. Bununla birlikte yine sosyal bir çevre analizi yapılmadan projelerin yapılacağı arazilerin sadece mekansal boyutları göz önünde bulundurularak seçilmesinin eğer önlem alınmazsa uzun vadede sosyo-kültürel problemlere yol açabileceğini öngörülebilir. Yapı biçimi bakımından da sadece tekdüze bir geometriye dayalı olması TOKİ konutlarının mimari olarak sağlıklı bir boyutunu da göstermektedir.

Sonuç olarak Türkiye'de dar ve orta gelirli aileler için önemli bir modern gereksinim olan "kent barınması" ihtiyacını gidermede büyük rol oynayan TOKİ toplu konut projeleri, yurtdışına açılarak Türkiye için ekonomik anlamda ciddi kazanımlar sağlayacaktır. Ancak küresel mimari anlayışının modernden postmoderne kayışının üzerinden uzun yıllar geçmesinin ardından TOKİ'nin postmodern mimariye meydan okurcasına modern mimari "yapı felsefesini" küresel bir boyutta ihraca kalkması, Türkiye'nin özellikle dış politikada yeni küresel ve bölgesel aktörlüğü iddiasının da bir yansıması olabilir mi acaba?